

Dyskurs - semiotyka - wspólnota interpretacyjna. W stronę modelu zintegrowanego instrumentarium badań nad zawartością mediów (zaproszenie do dyskusji)

Małgorzata Lisowska-Magdziarz, Uniwersytet Jagielloński

Żyjemy w rzeczywistości, w której medioznawca może mieć klucz do świadomej, krytycznej, kreatywnej lektury i do sensownej, wielowymiarowej interpretacji współczesnego świata. Żyjemy też w świecie *implozji*¹ życia i mediów; świecie, w którym niegdyś zaledwie metaforyczne stwierdzenie Baudrillarda, że media są samym życiem², staje się być może pomału rzeczywistością.

Znaleźliśmy się w punkcie, gdy język jest zbyt poważną sprawą, żeby go pozostawić językoznawcom; kultura jest zbyt poważną sprawą, żeby ją pozostawić antropologom; polityka jest zbyt poważną sprawą, żeby ją pozostawić politykom; media są zbyt poważną sprawą, żeby je pozostawić dziennikarzom.

Pojawia się pytanie o możliwość stworzenia (a może tylko zaproponowania, na razie jako podstawy pod długi proces kolejnych przybliżeń, nauki na próbach i błędach) metodologii badania przekazów medialnych, która miałaby na tyle wieloaspektowy charakter, by uchwycić sens mediów w epoce ich implozji z życiem społecznym, kulturą, polityką.

Jak w tej chwili wygląda sytuacja?

Mamy do czynienia z sytuacją, gdy robi się w tym kierunku stosunkowo niewiele.

Ukazuje się niemało cennych prac, wykorzystujących techniki badawcze nauk społecznych – ankiety, wywiady, wywiady zogniskowane, eksperymenty, analizy dokumentów osobistych, analizy zastanych danych statystycznych itp. Tych technik i metod używa się głównie do badania recepcji oraz wyciągania wniosków na temat oddziaływania mediów.

Dobrze rozwinięta jest też sfera ilościowych badań nad rynkiem mediów – dzięki rozwojowi nowych technologii, i za sprawą mających dostęp do tych technologii komercyjnych ośrodków badawczych. Pomimo licznych zastrzeżeń natury metodologicznej można zapewne przyznać, iż ośrodki te zaproponowały pewien standard w dziedzinie badań ilościowych, a dzięki dopływowi środków z wypełniania zadań komercyjnych mogą się też pojawiać ilościowe badania o wartości naukowej. Toteż rynek mediów – w sensie ilościowym – jest opisany dość rzetelnie; statystyki dotyczące mediów są aktualne, wyniki badań dostępne na bieżąco. Gorzej jest z ilościowymi, wiarygodnymi statystycznie badaniami nad zawartością mediów, bo tymi komercyjne ośrodki badawcze są zainteresowane w

---

¹ Genosko G. (1999), McLuhan and Baudrillard; masters of implosion, Londyn: Routledge.

² Baudrillard J. (1981), *Simulations et simulacra*, Paryż: Galilee.

zdecydowanie mniejszym stopniu. Pojawia się pytanie, po co (poza praktycznymi przyczynami istotnymi dla biznesu, reklamy i polityki) badać nakłady i czytelnictwo, skoro brak rzetelnej, kompleksowej wiedzy na temat zawartości.

Z drugiej strony, mamy pewną, niestety stosunkowo niewielką ilość badań nad zawartością mediów, wykorzystujących metody jakościowe. Trzeba dodać, że mediami bardzo rzetelnie zajmują się dziś językoznawcy; piszą o nich także antropolodzy, kulturoznawcy, filozofowie, socjologowie komunikowania, psychologowie społeczni itp. Są to często prace w swojej dziedzinie wybitne i rzucające na treści mediów nowe światło. Kiedy się jednakże je czyta, nie sposób oprzeć się wrażeniu, że filozofowie piszący o mediach znają się raczej na filozofii, niż na mediach; psychologowie zajmujący się komunikowaniem społecznym znają się bardziej na psychologii, niż na komunikowaniu itp.

Wreszcie, pomiędzy względnie rzetelnymi badaniami statystycznymi i nielicznymi ciekawymi, dobrze umotywowanymi i opartymi na przejrzystej metodologii pracami jakościowymi, rozciąga się rozległa ziemia niczyja. Usiana jest ona pracami quasi-badawczymi. Mają one dwojaki charakter. Z jednej strony wypowiedzi o celu wyraźnie publicystycznym (najczęściej chodzi o jednostronną krytykę mediów i ich wpływu na kulturę; pleni się tu mediofobia i ikonofobia). Z drugiej – swobodne, nie poparte niestety badaniami o czytelnej metodologii (choć czasem skądinąd ciekawe) rozważania teoretyczne na temat treści medialnych i ich miejsca w kulturze, często odwołujące się do „modnych” teorii amerykańskich czy zachodnioeuropejskich. Kariere robią na równi płytkie, choć błyskotliwe spostrzeżenia Nicolasa Negroponte, i enigmatyczne dywagacje Baudrillarda; i w tym, i w tym wypadku bierze się dosłownie za dobrą monetę to, co oni piszą, jakby mandaryni współczesnych teorii kultury i teorii mediów żyli w Polsce i o Polsce się wypowiadali, a globalizacja i społeczeństwo informacyjne były rzeczywistością spełnioną.

Trzeba do tego dodać, że pism medioznawczych o standardach naukowych mamy w Polsce niewiele, niezmiernie rozległa natomiast jest sfera popularyzacji i publicystyki dotyczącej mediów.

Podsumowując: mamy niestety do czynienia z sytuacją, gdy stosunkowo najmniej jest w polskim medioznawstwie takich badań nad środkami komunikacji masowej, które by się sytuowały pośrodku, pomiędzy statystyką a tzw. refleksją humanistyczną. Potrzeba do tego bowiem metodologii, która jest bodaj najtrudniejszą w tej chwili częścią przedsięwzięcia badania nad treścią medialnych.

Potrzebne są badania

- zorientowane na głęboką, jakościową analizę zawartości komunikacji masowej – lecz oparte na wiarygodnych pomiarach ilościowych;
- operujące względnie prostymi do zastosowania, dostępnymi poznawczo narzędziami i technikami badawczymi;
- zdyscyplinowane metodologicznie;
- interdyscyplinarne, ale jednocześnie spójne i konsekwentne;
- prowadzące do intersubiektywnie sprawdzalnych rezultatów.

Dlaczego konieczne wydaje się wypracowanie przez medioznawstwo takiej metodologii?

Przesłanki dotyczą zarówno społecznego sensu uprawiania badań nad mediami, jak samej natury współczesnych mediów.

Należałoby zapewne wrócić do Habermasa i jeszcze raz starannie przeczytać teorię działania komunikacyjnego³. Zmiany społeczne zachodzą pod wpływem komunikacji; zmiany na poziomie społecznym mogą być częściowo wywołane poprzez zmiany w praktykach językowych ludzi. Zmiany praktyk językowych można natomiast osiągnąć, jeśli zmienia się instytucje społeczne.

Jeśli nie wystarczy Habermas (który wielu wydaje się a to nazbyt lewicowy, a to za mało wyrafinowany ☺) to przypomnijmy bardziej wyrafinowanego i modniejszego Foucault⁴. Komunikacja to złożona całość, w obrębie której język wiąże się z ideologią, wiedzą, strategiami społecznymi i komunikacyjnymi, kształtowany zaś jest przez skomplikowane relacje pomiędzy wiedzą i władzą. Nieustanne ścieranie się różnych dyskursów wpływa na kształt życia społecznego i po prostu na fizyczne warunki życia człowieka – dlatego tak istotne jest ich ujawnianie, badanie i opis.

Wydaje się po prostu, że ponowoczesne ustalenia o autoreferencjalności i wsobności świata mediów nie wytrzymują konfrontacji z rzeczywistością – przynajmniej w naszych warunkach: w społeczeństwie rozpiętym między konserwatyzmem kulturalnym, obyczajowym i estetycznym a ciekawością świata i pragnieniem nowego; pomiędzy drapieżną ekonomią wczesnego kapitalizmu a nostalgią za sennym poczuciem bezpieczeństwa z czasów gospodarki nakazowo – rozdzielczej; pomiędzy marzeniem o politycznym wodzu i władzy silnej ręki a przywiązaniem do indywidualnej wolności; pomiędzy Internetem i globalną telewizją cyfrową a gazetką parafialną i różańcem przy radiodbiorniku; w pół drogi do świata nowych mediów i do Dobrej Nowiny globalnego społeczeństwa informacyjnego.

Jeśli bowiem nawet implozja świata i (nowych) mediów następuje, to ma ona charakter stopniowy. Nie mamy do czynienia z rewolucyjnym przełomem, lecz z powolną ewolucją.

Nie chodzi o to, żeby zupełnie zaprzeczyć tezom o mediach, które pomału stają się rzeczywistością. Jednak jeśli badanie komunikowania ma jakiś sens, to dlatego, że prowadzi nas do istotnych wniosków na temat miejsca i roli tych autoreferencjalnych, samozwrotnych, *symulakrycznych* mediów we współczesnych społeczeństwach; ich oddziaływań i kulturowych, i politycznych (a najczęściej jednego i drugiego naraz) w sferze zarówno myślenia, jak działania ludzi.

Badania nad mediami ani nie mogą polegać wyłącznie na generowaniu tabel i wykresów statystycznych, ani nie mogą być uprawiane li tylko jako dziedzina

---

³ Habermas J. (2002): *Teoria działania komunikacyjnego*, Warszawa: PWN.

⁴ Foucault M. (2005), *Słowa i rzeczy. Archeologia nauk humanistycznych*, Gdańsk: słowo/obraz/terytoria.

swobodnej, bardziej lub mniej związanej z rzeczywistością refleksji teoretycznej. Muszą prowadzić do ważnych, prawdziwych i nieoczywistych ustaleń na temat empirycznie dotykanej rzeczywistości. A żeby mogły to zrobić, muszą być oparte na jasno zarysowanych, mocnych, logicznych podstawach i muszą mówić o tym, co jest - a nie o tym, co się wydaje, lub o czym modnie jest dywagować. Czy naprawdę (jak twierdzi Baudrillard) żyjemy w erze bez konsekwencji i w teorii bez konsekwencji; w świecie, gdzie rzeczywistości już po prostu nie ma⁵?

Jednocześnie, treść współczesnych mediów bardzo trudno poddaje się zobiektywizowanym pomiarom. Trudno je opisywać przy pomocy dotychczasowych narzędzi badawczych, o ile nie podda się zastosowania tych narzędzi radykalnej a twórczej rewizji.

Co naturze dzisiejszych mediów domaga się głębszego zastanowienia nad metodologią?

Żeby badać zawartość współczesnych mediów, trzeba (co najmniej):

- znaleźć klucz do analizy i opisu przeważającej w dzisiejszej kulturze wizualności, wyrażającej się nie tylko w ilościowej przewadze obrazów nad tekstem, ale w przemianie całego trybu komunikowania się mediów z odbiorcą;
- rozwiązać problem obiektywizacji obrazu w mediach;
- sprostac polisemii współczesnych mediów...
- ... i dużej autonomii odbiorców - tak w dziedzinie doboru treści, jak jej interpretacji;
- pamiętać o hybrydyzacji i stopniowej utracie odrębności gatunkowej różnych *genre'ów* medialnych;
- pamiętać o telewizyjnym modelu odbioru, determinującym obecnie treści różnych mediów - nie tylko telewizji, lecz także mediów drukowanych i Internetu; o *zappingu*, *syndromie nintendo*, syntetyczności, szybkości i powierzchowności lektury, braku uwagi po stronie patrzącego - i o tym, w jaki sposób do reguł epistemologicznych „umysłu telewizyjnego” muszą się dostosowywać treści w mediach;
- nie zapominać jednocześnie o zależności media - epistemologia: pamiętać, że mimo dominacji telewizji, epistemologia epoki typograficznej nie została anulowana - nawet jeśli zawartość współczesnych mediów musi odsyłać do tego, czego ludzie uczą się na neotelewizji i na hipertekście;
- nie zapominać o wymiarze międzynarodowym i międzykulturowym badań nad mediami;
- uwzględnić inter- i metatekstualność współczesnych mediów;
- pamiętać o politycznym wymiarze treści medialnych - także tych pozornie z polityką nie związanych;

---

⁵ Baudrillard J. (1995), *Le crime parfait*, Paryż: Galilee.

- nie zapominać o reklamie jako nowym hipermedium, determinującym zarówno treści, jak i rozwiązania formalne w mediach, także te pozornie z reklamą nie mające wiele wspólnego.

Do tej listy problemów dołączmy jeszcze nowe cechy multimedialności – a raczej to, w jaki sposób multimedialność oddziałuje na strukturę i zawartość treści współczesnych środków masowej komunikacji. Trzeba bowiem brać pod uwagę, że na epistemologię „typograficzną” i „telewizyjną” zaczyna się nakładać epistemologia epoki internetu. A więc wielozmysłowość (polisensoryczność); zastąpienie – i w dziedzinie struktury treści, i w dziedzinie odbioru – struktury drabiny czy równomiernej sieci – strukturą kłaczczą; rozwieleniona hipertekstowość; wyłonienie się kategorii wirtualności; wreszcie – (nowość nabyta za sprawą wchodzącej ery internetu, choć pewnie zrodzona gdzieś na etapie, gdy telewidz dostał do ręki pilota) zasadnicze przeformułowanie miejsca odbiorcy w jego relacji z mediami – sytuacja, gdy nawigowanie, tworzenie na własny rachunek strumienia przekazów, przenoszenie się między dyskursami, tematami, obrazami, tekstami i rodzajami mediów stanowi dla odbiorców samoistną wartość, źródło sensu – i podstawową przyjemność odbiorczą, przyciągającą do korzystania ze środków komunikacji masowej.

Audytoryum czy wspólnota interpretacyjna?

Mówimy o przeformułowaniu relacji odbiorcy z mediami. Pojawia się tym samym pytanie, kto jest odbiorcą (i współtwórcą!) tego Wspaniałego Nowego Świata. Chodzi już nie tyle (lub nie tylko) o publiczność, audytoryum, grupę docelową. Trzeba przywołać znacznie bardziej złożoną i wymiarową kategorię wspólnoty interpretacyjnej.

Przypomnijmy – wprowadzenie tego terminu wiąże się zazwyczaj z nazwiskiem amerykańskiego teoretyka literatury Stanleya Fisha⁶. Fish zadał sobie słuszne pytanie, dlaczego nie da się obronić ani wiary w możliwość jednoznacznej, „poprawnej” interpretacji wszelkich tekstów kultury, ani poststrukturalnego założenia o całkowicie jednostkowym, subiektywnie konstruowanym znaczeniu tych tekstów. Odpowiedzią jest koncepcja wspólnoty interpretacyjnej.

Nie ma wiedzy obiektywnej; wiedza jest skonstruowana i uwarunkowana społecznie. Rzeczywistość, jaką znamy, jest wynikiem zbiorowości, w jakiej żyjemy. Nie potrafimy myśleć poza kontekstem i zestawem pojęciowym, którego dostarcza nam kultura. Zatem, wspólnota interpretacyjna to nie tyle grupa jednostek, które mają wspólny punkt widzenia, co punkt widzenia albo sposób organizowania wiedzy o świecie i doświadczeń, dzielony przez grupę ludzi, w taki sposób, że wspólne są dla nich podziały i różnice, kategorie pojęciowe, hierarchie ważności. Stanowią one zawartość świadomości jednostek, które nie są już jednak indywidualne, oderwane, lecz stanowią w pewnym sensie własność zbiorowości.

---

⁶ Fish S. (2005), *Is there a Text in this Class? The authority of interpretive communities*, Cambridge: Harvard University Press.

Takie, uformowane przez zbiorowość jednostki interpretują dany tekst bardziej lub mniej jednakowo – jednakowość jednak nie wynika z tego, co zaprojektowane w tekście, lecz ze wspólnoty założeń między czytelnikami.

Koncepcja Fisha, stworzona zasadniczo do analizy krytyki literackiej, okazuje się bardzo płodna, gdy chodzi o badanie nad zbiorowościami odbiorców mediów (choć nierzadko zarzuca mu się mało wyraziste zdefiniowanie podstawowych pojęć i niedostateczne oparcie w teorii).

Jakie są główne, istotne cele badania mediów - czyli odejźmy od imperatywów rynku; nie ten, kto płaci, stawia najważniejsze pytania

Jak pisze francuski filozof Gilles Deleuze, *nigdy nie znajdziemy sensu jakiejś rzeczy, jeśli nie wiemy jaka siła zawłaszcza rzecz, eksploatuje ją, opanowuje bądź się w niej wyraża*⁷.

Zachowania komunikacyjne mediów nie są niewinne; właściwie nigdy nie mają bezinteresownego charakteru. Komunikacja odzwierciedla hierarchie społeczne i relacje władzy i podporządkowania w stosunkach między ludźmi; odbija sposób myślenia o świecie, definicje ważnych pojęć i hierarchie wartości; ukazuje sposób myślenia o odbiorcy, i założenia, co do relacji pomiędzy nadawcą i odbiorcą. Dyskurs medialny, dodajmy, ani nie bierze się znikąd, ani nie jest (na razie) całkowicie wsobny. Być może kiedyś będzie on całkowicie autoreferencjalny; spełnią się proroctwa poststrukturalistów i teoretyków ponowoczesności o całkowitej symulakryzacji naszego świata. Na dzisiaj wciąż jest mocno uwarunkowany i historycznie, i społecznie, i politycznie, i kulturowo; kształtowany przez to, co komunikujące się strony wiedzą o świecie, jaki wkład wiedzy mogą zastosować w danej sytuacji, do jakiej wspólnoty interpretacyjnej należą; podlega naciskowi sytuacji komunikacyjnej i kontekstu, w którym komunikacja się odbywa.

Zatem, najważniejsze pytania dzisiaj - z punktu widzenia medioznawcy - to nie pytania o grupę docelową, liczebność audytorium i możliwość umiejscowienia danego tytułu czy stacji telewizyjnej w planie mediów kampanii reklamowej albo wyborczej. Znacznie ważniejsze i ciekawsze jest:

- odkrywanie i opisywanie perswazyjnego wymiaru dyskursów medialnych oraz badanie środków, używanych w tych dyskursach do wywierania wpływu na ludzi;
- odkrywanie i odsłanianie, w jaki sposób media wyrażają polityczne, ekonomiczne, społeczne interesy różnych jednostek i grup społecznych;
- analiza i odkrywanie w jaki sposób w treści mediów ujawnia się nierówny dostęp różnych jednostek i grup społecznych do wiedzy, do możliwości wytwarzania i dystrybucji własnych tekstów oraz artykulacji własnych interesów;
- odsłanianie relacji władzy wpisanych w dyskursy mediów; wskazanie, jak w dyskursach medialnych wyraża się dążenie różnych podmiotów do

---

⁷ Deleuze G. (1981), *Nietzsche i filozofia*, cyt. za: Kwiek M. (1999), *Dylematy tożsamości. Wokół autowizerunku filozofa w powojennej myśli francuskiej*, Poznań: UAM, s. 84.

podkreślenia lub umocnienia własnej pozycji w hierarchii społecznej, a także – na bardziej ogólnym poziomie – do narzucenia odbiorcom własnej, hegemonicznej wersji porządku społecznego, hierarchii wartości, interpretacji ważnych pojęć i zjawisk;

- denaturalizacja obrazu świata w mediach; zakwestionowanie „naturalności”, „oczywistości”, „zdroworozsądkowego charakteru” zawartego w nich opisu i interpretacji świata – i w ten sposób otwarcie drogi do świadomego, krytycznego, kreatywnego odbioru tekstów medialnych;
- odnalezienie i wykazanie związku tego obrazu świata z szerszymi zmianami kulturowymi, obyczajowymi, społecznymi itp.;
- usytuowanie zawartości mediów na tle zmian technologicznych i wywoływanych przez nie zmian epistemologicznych, które w przyszłości mogą doprowadzić (już prowadzą) do zmiany organizacji myślenia o świecie, struktury wiedzy, hierarchii ważności zjawisk i problemów, itp.;
- odszukanie miejsca badanych treści medialnych na tle długiego trwania kultury – ich miejsca w dialektyce stałość/tymczasowość, historyczne/krótkotrwałe, przeszłe/aktualne.

Jakie techniki badawcze mamy w tej chwili do dyspozycji, oraz co da się przy ich pomocy osiągnąć, a co nie?

Medioznawca, podejmujący badania nad treściami komunikacji masowej, ma dziś do dyspozycji rozległe instrumentarium nauk społecznych, oraz kilka metod i technik specyficznie medioznawczych, lub z pogranicza teorii komunikowania i lingwistyki lub literaturoznawstwa.

Do najistotniejszych trzeba zaliczyć:

- analizę zawartości, jedyną w tym repertuarze metodę typowo medioznawczą;
- analizę dyskursu, zwłaszcza w tradycji tzw. KAD (Krytycznej Analizy Dyskursu)⁸, zaczerpnięta z językoznawstwa, lecz ostatnio szczególnie owocnie używaną właśnie do badań nad środkami komunikacji masowej;
- semiologię, naukę o własnych narzędziach i własnych paradygmatach badawczych, dziś szeroko posługującą się mediami jako jednym z najciekawszych poligonów badawczych;
- hermeneutykę, o źródłach filozoficznych i literaturoznawczych – lecz niemożliwą do pominięcia, jeżeli badania nad zawartością mediów mają mieć pogłębiony charakter.

Niemożliwa jest do pominięcia jest też wiedza socjologiczna, psychologiczna (zwłaszcza z dziedziny psychologii społecznej i psychologii poznawczej), antropologiczna, teoria komunikowania itp.

---

⁸ Van Dijk T. (red.) (1985), *Discourse and Communication. New Approaches to the Analyses of Mass Media Discourse and Communication*, Berlin: Walter de Gruyter; (2001), *Dyskurs jako struktura i proces*, Warszawa: PWN.

Zastosowanie każdego z tych paradygmatów badawczych osobno do badań nad treściami komunikacji masowej prowadzi do różnego rodzaju niedostatków i zniekształceń. To akurat normalne – taka jest natura działań badawczych człowieka. Głównym niedostatkim jednak staje się tutaj niemożność – przy pomocy tylko metod ilościowych, lub tylko językoznawstwa, czy tylko semiotyki – uchwycenia tych szczególnych cech i tych specyficznych znaczeń, które pojawiają się w nowej, złożonej rzeczywistości medialnej. Jeszcze bardziej się ten brak uwydatnia, gdy mówimy o rzeczywistości w której tak mocno, dialektycznie splecione jest stare z nowym – jak w Polsce.

A zatem...

Badanie perswazyjnego wymiaru dyskursów medialnych to dziś nie tylko kwestia analizy retoryki (czy szerzej – analizy dyskursu w duchu tzw. *rhetorical turn*) oraz logicznego i kognitywnego ukształtowania tekstów i obrazów (implikatury, wartościowania, *framing*, itp.). To także konieczność zbadania struktury i proporcji ilościowych różnych treści w mediach (a więc rzetelna analiza zawartości), wnikliwe spojrzenie okiem semiotyka na zastosowaną w badanym medium symbolikę i na cechy ikoniczności; na relacje do kontekstu kulturowego, na implikatury intertekstualne wreszcie; interpretacja w świetle tego, co wiadomo zarówno o cechach społecznych zbiorowości odbiorczych, ich przekonaniach i stanie wiedzy, o wspólnocie interpretacyjnej, zawiązującej się wokół badanego materiału retorycznego, jak o mechanizmach epistemologicznych, rządzących odbiorem mediów w świecie umysłu telewizyjnego i multimedialności.

Odkrywanie politycznego i ekonomicznego wymiaru mediów, i odsłanianie w jaki sposób dyskursy mediów wyrażają polityczne, ekonomiczne, społeczne interesy różnych jednostek i grup społecznych; analiza i opis społecznego zróżnicowania dostępu do wiedzy oraz możliwości artykulacji w mediach własnych interesów; odsłanianie relacji władzy wpisanych w dyskursy medialne... Żeby osiągnąć takie cele, trzeba zarówno badać ilościowo strukturę treści medialnych w kierunku ich bądź zrównoważenia, bądź obiektywizacji (analiza zawartości), jak wnikać w sposoby językowego i wizualnego definiowania i symbolizowania zjawisk i rzeczy, implikowane wartości i oceny, wyrażające się w języku relacje władzy i uprzywilejowania, itp. (zarówno analiza dyskursu, jak semiotyka są tu niezbędne). Interpretacja natomiast wyników takich badań musiałaby się odbywać w bardzo ścisłym związku z wiedzą politologiczną, ekonomiczną, socjologiczną.

Denaturalizacja opisu i interpretacji świata w mediach – także w relacji do nowych środków wyrazu i opisu, związanych z nowymi mediami i multimedialnością - wymaga zastosowania zarówno zdobyczy analizy dyskursu, jak analizy semiologicznej. Żeby jednak odsłonić skalę opisywanych i badanych zjawisk, zasięg opisu i interpretacji, niezbędne jest, jak się wydaje, przejście także na poziom badania i opisu ilościowego, konieczna zatem zdyscyplinowana, uważna analiza zawartości.

W końcu, odnajdywanie i opis związków medialnego obrazu świata z szerszymi zmianami kulturowymi, obyczajowymi, społecznymi itp.; poszukiwanie usytuowania zawartości mediów na tle zmian technologicznych, analiza wywoływanych przez nie zmian epistemologicznych oraz racjonalne, uzasadnione przewidywania, co do nadchodzących zmian; poszukiwanie miejsca badanych treści medialnych na tle długiego trwania kultury - nie tylko wymagają wykorzystania różnorodnych metod ilościowych i jakościowych, lecz także - a może przede wszystkim - domagają się w sposób radykalny wprowadzenia aparatury semiologicznej do stałego wyposażenia metodologicznego medioznawcy.

Dlaczego hermeneutyka?

Wreszcie, cały ten repertuar działań badacza nie może prowadzić ani do generowania wiedzy zbytycznej, do powstawania rozbudowanych opisów statystycznych i jakościowych pozbawionych dalekosiędnego celu poznawczego - ani do wniosków o charakterze ideologicznym, do gromadzenia faktów „pod wymiar”, dla udowadniania tez politycznych, itp. Pojawia się zatem z jednej strony bezwzględna konieczność oparcia wniosków na wiedzy społecznej, a z drugiej - postulat zdyscyplinowanej hermeneutyki przy wszystkich próbach badawczych. Celowo używam tu pojęcia hermeneutyki, zamiast mówić po prostu o interpretacji. Za niezbędne bowiem uważam przywołanie założeń Gadamera⁹, który podkreślał, że dla badacza interpretowanie materiału badawczego jest aktywnym, kreatywnym procesem, podczas którego interpretator narzuca sobie zespół założeń i oczekiwań, związanych z przekazem, i stara się na tej podstawie go zrozumieć. Różnica pomiędzy dowolnością interpretacyjną a postawą hermeneutyczną zawiera się - jak sądzę - (obok faktu, że badacz świadomie używa tu samego siebie, własnych uwarunkowań kulturowych i postaw wobec świata jako narzędzia interpretacyjnego) właśnie w tym zdyscyplinowanym, świadomym zastosowaniu zestawu założeń i oczekiwań, ujawnieniu i przedstawieniu tych założeń do dyskusji - i uczciwej, konsekwentnej interpretacji badanego materiału w ich świetle.

Możliwości integracji

Możliwe są przynajmniej dwie drogi w kierunku integracji tych różnych, a niezbędnych paradygmatów badawczych.

Możliwe jest zatem po prostu stosowanie ich naprzemiennie i jednocześnie do badań nad różnymi aspektami zawartości mediów i interpretacji jej oddziaływania społecznego, politycznego, kulturalnego. Taka różnorodność metodologiczna jest naturalnie bardzo praco- i czasochłonna, ale stosowana konsekwentnie musi zacząć przynosić istotne - z badawczego punktu widzenia - rezultaty.

Pojawiają się jednak problemy badawcze - zwłaszcza w sferze zawartości telewizji i tzw. nowych mediów, ale coraz częściej także w podlegającej przemianom pod ich

---

⁹ Gadamer H.G. (2004), *Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*, Warszawa: PWN.

wpływem prasie – które wymagają ściślejszej integracji metod. Mniej: używania różnych paradygmatów w nadziei, że się wzajemnie uzupełnią – bardziej: ścisłej integracji metod i technik badawczych w kierunku nowych, bardziej wieloaspektowych i bardziej otwartych na zmiany w mediach metod.

Jak sadzę, ich konsekwentna uprawa i rozwijanie pozwoliłyby za czas jakiś mówić o metodach i technikach badawczych specyficznych dla medioznawstwa, a nie tylko zaczerpniętych z repertuaru szeroko rozumianych nauk humanistycznych.

Narzucają się na początek najprostsze propozycje:

- Analiza zawartości oparta na modelu dyskursywnym, gdzie aprioryczny, bardzo wnikliwy opis dyskursów medialnych poddany zostaje następnie porównaniu z cechami statystycznymi materiału, lub gdzie statystyka prowadzi – indukcyjnie – do uogólnionego opisu cech różnych dyskursów medialnych i w mediach.
- Semiologiczna analiza dyskursu, gdzie jako język traktuje się kod wizualny, i poszukuje mechanizmów, typowych dla dyskursów werbalnych, również w sferze komunikacji wizualnej. Dłuższa, wytrwała analiza wizualnej zawartości mediów (również w aspekcie ilościowym) mogłaby, jak sądzę, doprowadzić także do odnalezienia i opisu typowych dla dyskursów medialnych mechanizmów konstruowania znaczeń oraz oddziaływania na odbiorcę, charakterystycznych dla komunikacji wizualnej. Tak na przykład już teraz dzieje się w sferze tzw. retoryki obrazu.
- Możliwość traktowania języka wizualnego jako języka dyskursu (w rozumieniu Foucault¹⁰) może prowadzić do analizy zawartości opartej na modelu dyskursywnym, stosowanej do tekstów sformułowanych w języku wizualnym (ponownie, w porządku indukcyjnym lub dedukcyjnym). Otwiera to niemożliwe do przecenienia możliwości badania dyskursów wizualnych w telewizji, kinie, internecie. (Filmoznawstwo dopracowało się tu pewnych metod analizy, wciąż jednak nie ma kompletnej gramatyki i retoryki obrazu filmowego.)
- Wreszcie, należałoby postulować szersze zastosowanie analizy zawartości mediów, analizy dyskursu i semiologii nie tylko do badania zawartości, lecz także do badania recepcji materiałów medialnych. Otwiera to możliwość medioznawczej analizy dokumentów osobistych i na ich podstawie wglądu w rzeczywisty charakter odbioru mediów.

Takie próby zintegrowanych badań nad mediami są, oczywiście, podejmowane, jednak w stosunku do potrzeb i do znaczenia problemu - zdecydowanie za rzadko. O wiele za często wypierane są bądź przez zdeterminowane potrzebami rynku badania statystyczne, bądź przez mało rygorystyczną logicznie lub zideologizowaną refleksję teoretyczną.

---

¹⁰ Foucault M. (2002), *Porządek dyskursu*, Gdańsk: słowo/obraz/terytoria.

Z drugiej strony - należałoby jeszcze dodać parę słów o roli narratologii dla badania współczesnych mediów; o badaniach nad estetyką mediów; o psychologii komunikowania i horyzontach, które ona otwiera; o możliwościach wykorzystania potencjału komputera i Sieci (choćby w najprostszy sposób - do kodowania, porównywania wyników, obliczeń statystycznych itp.); o konieczności poszukiwania metod zupełnie nowych, odpowiadających takim potrzebom badacza, które pojawiły się dopiero w związku ze specyfiką zawartości nowych mediów. Ta krótka wypowiedź nie ma jednak na celu wymienienia całej listy narzędzi, jakie współczesny, interdyscyplinarnie zorientowany medioznawca może mieć do dyspozycji. Chodzi raczej o otwarcie dyskusji nad możliwością i potrzebą integracji różnych paradygmatów w badaniach nad mediami. A jeśli przy okazji okazuje się, że prasoznawca musi być omnibusem, dysponującym wcale nie powierzchowną i nie dyletancką wiedzą z bardzo różnych dziedzin? To niewątpliwie odzwierciedla rolę i naturę współczesnych mediów. Badacz komunikowania masowego - czy tego chce, czy nie - w ciągu kilkunastu zaledwie lat stał się depozytariuszem klucza do najważniejszych pytań współczesności, i musi na te pytania, bardziej lub mniej całościowo i kompetentnie, odpowiadać.

Bibliografia

- Baudrillard (1981), *Simulations et simulacra*, Paryż: Galilee.
- Baudrillard J. (1995), *Le crime parfait*, Paryż: Galilee.
- Bonville de, Jean, (2000), *L'analyse de contenu des medias. De la problematique au traitement statistique*, Bruksela: De Boeck & Larcier.
- Fairclough N. (1992), *Discourse and Social Change*, Cambridge: Polity Press.
- Fish S. (2005), *Is there a Text in this Class? The authority of interpretive communities*, Cambridge: Harvard University Press.
- Foucault M. (2002), *Porządek dyskursu*, Gdańsk: słowo/obraz/terytoria.
- Foucault M. (2005), *Słowa i rzeczy. Archeologia nauk humanistycznych*, Gdańsk: słowo/obraz/terytoria.
- Gadamer H.G. (2004), *Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*, Warszawa: PWN.
- Genosko G. (1999), *McLuhan and Baudrillard; masters of implosion*, Londyn: Routledge.
- Habermas J. (2002), *Teoria działania komunikacyjnego*, Warszawa: PWN.
- Krippendorff K. (1980), *Content Analysis. An Introduction to Its Methodology*, Beverly Hills: Sage.
- Pisarek W. (1983), *Analiza zawartości prasy*, Kraków: Ośrodek Badań Prasoznawczych RSW „Prasa-Książka - Ruch”.
- Van Dijk T. (red.) (1985), *Discourse and Communication. New Approaches to the Analyses of Mass Media Discourse and Communication*, Berlin: Walter de Gruyter.
- Van Dijk T. (red.) (2001): *Dyskurs jako struktura i proces*, Warszawa, PWN.